

811.163.41'28

811.163.41'367.52

<https://doi.org/10.18485/sj.2021.26.1.15>

САЊА П. ОГЊАНОВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 10. 11. 2020.

Прихваћен: 12. 1. 2021.

О ЈЕДНОМ ТИПУ ЛИНЕАРИЗАЦИЈЕ ЕНКЛИТИКА
У ДИЈАЛЕКТИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА**Тип: *црне ти су очи*

За распоређивање енклитика су у стандардном српском језику резервисана бројна правила, која су између осталог везана и за распоређивање енклитика у низу, тј. кластеру. Енклитике се нижу (линеаризују) по строго утврђеном редоследу, према коме се глаголске енклитике (осим *је*) увек распоређују испред заменичких енклитика. Међутим, у неким дијалектима српског језика бележе се и другачији распореди. Тако, у појединим говорима зетско-рашког и призренско-тимочког дијалекта бележимо заменичке енклитике испред глаголских (нпр. Сто пут *ги сте* рекле, Таковица; он *ти би* река, Ц. Гора). Овакав начин линеаризације енклитика заправо представља старији модел њиховог распоређивања, према коме су се енклитике низале према старости (старије енклитике долазе испред млађих). Овакви модели линеаризације се бележе у периферијским српским говорима, за које је познато да, као и свака језичка периферија, чувају одређене архаичне особине, а та старина се огледа и у реду речи. Поред тога, на лингвогеографском плану забележени модели линеаризације у наведеним говорима могу указивати и на у науци поодавно укажане везе између зетских и призренско-тимочких говора.

Кључне речи: српски језик, лингвогеографија, синтакса, линеаризација, кластери, архаизми, језичка периферија.

* sanjar_51@yahoo.com

** Рад је настао у овиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика* (руководилац М. Ковачевић), који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. УВОД

Познато је да се систем распоређивања енклитика разликује од система распоређивања информативно пуновредних и фонетски акцентованих реченичних чланова, док, с друге стране, „показује одређене сродности са позиционим системима помоћних речи [...]” (Поповић 2004: 360). Посебност положаја енклитике у линеаризацији, његово разликовање од положаја пуновредних реченичних делова и сличност с неким помоћним речима се објашњава природом енклитике – „то су кратке, неакцентоване и акценатски несамосталне речи (клитике), тј. речи којима је потребна акцентована реч као ослонац; синтаксички су то више речи него реченични чланови, јер енклитике не могу бити управне речи синтагми, уз њих се не употребљавају предлози и речце, а уз то се и не координирају” (Исто).

Распоређивање енклитика је везано и за нека чврста правила, међу којима се издвајају и правила за њихово низање у кластерима. У стандардном „српском језику клитике се (према В. Брауну) линеаризују на следећи начин: (I) *ли*, (II) помоћни глаголи и презент глагола *бити* осим облика за треће лице јединине: *бих, би, би, бисмо, бисте, би; ћу, ћеш, ће, ћемо, ћете, ће; сам, си, – , смо, сте, су*; (III) датив личних заменица: *ми, ти, му, јој, нам, вам, им*; (IV) акузатив или генитив личних заменица: *ме, те, га, је, нас, вас, их*; (V) повратна заменица или речца *се*; (VI) треће лице јединине презент глагола *бити је*” (Пипер и др. 2005: 104).

У појединим дијалектима српског језика се пак бележе и другачији распореди енклитика у кластерима.

2. ЗАМЕНИЧКЕ ЕНКЛИТИКЕ ИСПРЕД ГЛАГОЛСКИХ

Анализа дијалекатског материјала је показала неуједначеност када је у питању низање више енклитика у реченици, тј. када је реч о линеаризацији енклитика у кластерима. Поред уобичајеног положаја заменичких енклитика иза глаголских (осим глаголске енклитике *је*), у дијалектима српског језика су забележени и другачији примери, који одсликавају старије стање у линеаризацији енклитика.

Дијалекатска грађа:

- а) призренско-тимочки говори: Два му су сина женета / Сто пут *ги сте* рекле (Ђаковица, Стевановић 1950: 152); сој деца *ти су* / кратке *ти су* / Жене *ви су* утёпане / Жене *ви су* млого добре / И наше врата *ви су* отворене (Призрен, Реметић 1996: 484); *го ће* сидиш / Мало *ти ће* донесе (Летница, Ђуровић 2000: 62, 173); па *му сте* зёље постёља /

шó ти сом кри́ф / ти сом ре́коф / Пошто им сом бра́т јéдинец (Гора, Младеновић 2001: 480, 533);

- б) зетски говори: ђн ти би ре́кă / увăлљ'о се би / љёше ти би бйло / онă се би препа́ла / та́кō ти прйчăл'и би (староцрногорски и љешански говори, Пешикан 1965: 209–210); то-му-би опростила / то-[в]и-би нај-боље било / Ма се бик ш њим с'еђёһки обăлй'јо / а́ко се би оженй'јо / у фацулѐд га би чёек носй'јо / Тўрци и би дочёкали (Црмница, Милетић 1940: 599, 606, 620); Јă се би зăкл'ео / Мй се би снашл'и / Ђни се би побйл'и (Зета¹, Ћупић 1977: 282);
- в) исељенички говори: Крила му су искршети (Галипоље, Ивић 1957: 397).

Фолклористичка и књижевнoуметничка грађа:²

кум да ми си / брат да ми си (Караџић 1841: 93, 165); Daj mi sad janje, a dat' ti ću na jesen brava / Krstili ga su bez kuma pri svijeci / Našao me si pod svijecu / Ne reci mu: crne ti su oči / Otvorio ti sam srce / Pale mi su ruke i noge (Даничић 1871: 14, 51, 69, 75, 92, 93); све нам ће се прекренути (Митров Љубиша 1964: 137); тој ти су арам / тој ти су алал (Ђорђевић 1988: 294).

Анализирана дијалекатска грађа показује да су примери заменичких енклитика испред глаголских за сада забележени на јужном делу призренско-тимочке дијалектске области, у призренско-јужноморавској зони (Ђаковица, Призрен, Гора, Летница, Лесковац), али и у појединим зетским говорима (тзв. староцрногорским, Црмница, Љешанска нахија, Зета и др.), као и у исељеничким говорима Галипољских Срба. Између забележених примера у зетским и призренско-тимочким говорима уочава се разлика везана за глаголске енклитике које се јављају у оваквом типу реда речи. У зетским је говорима ова појава везана само за употребу енклитичког облика глагола *бити* у потенцијалу, док се у другим говорима овакав ред речи бележи уз енклитичке облике помоћног глагола *јесам* (најчешће у презенту) и *хтети* (у аналитичком футуру).³

М. Пешикан овакву линеаризацију бележи на југоистоку испитиване територије (Љешанска нахија, Комани, Бјелице и даље у Зети, Ријечкој нахији итд.), где енклитика *бих*, *би* „долази иза заменичке енклитике; понекад стоји и даље у реченици, нарушавајући правило по коме све енклитике у једној реченици стоје заједно” (исп. *тако ти причал'и би*) (Пешикан 1965: 209).

¹ Према Д. Ћупићу, „под Зетом се подразумејва равница између Титограда [Подгорице] и Скадарског језера, на чијој су западној страни брда Ријечке и Љешанске нахије а на источној Тузи и друга насеља у којима живи становништво албанске народности” (Ћупић 1977: 265).

² Овај тип грађе није издвајан по дијалектима, јер јер није било могуће утврдити тачан локалитет за све наведене примере.

³ Додуше, оваква разлика се уочава прегледом савремене дијалекатске грађе, док увид у старији материјал не показује такву поларизацију (исп. пример код Ст. Митрова Љубише).

Према ауторовом тумачењу, „у историјској перспективи ово мора значити да је помоћни глагол у потенцијалу касније добио карактер енклитике” (Исто: 210). Староцрногорски, средњекатунски и љешански говори, тачније њихов југоисток, преклапају се и географски са Црмницом, у којој је забележена иста особина. Црмничка одступања у положају енклитика *бих*, *би*, тј. њихово позиционирање иза заменичке енклитике, бележи Б. Милетић,⁴ уз напомену да је у негираној реченици распоред енклитика исти као у књижевном језику (*па се не би сломијо, па те не би нико клео*) (Милетић 1940: 599). Д. Ћупић у прегледу главнијих особина зетских говора региструје енклитику *се* испред глаголске енклитике *би* (*Ја се би закл'ео, Ми се би снашл'и, Они се би побил'и*), додајући да је оваква њена позиција присутна „на цијелом подручју Зете, а та особина, вјероватно из овога говора, захватила је у великој мјери и говор Љешкопоља, а налазимо је и у Кучима, у Црмници, па дијелом и у Братоножима и Ријечној нахији” (Ћупић 1977: 282).

Пример заменичке енклитике испред глаголске се бележи и у говору Галипољских Срба (Крила *му су искршети*). Ипак, у наведеном примеру заменичка енклитика је у посесивном дативу, која у овим говорима иначе има фиксирану позицију, односно „таква енклитика долази редовно иза именице чије припадање одређује” (Ивић 1957: 397).⁵ Када при низању енклитика не учествује енклитика у посесивном дативу, ред речи је као у савременом стандардном српском језику, нпр.: *Кајке су ти ле^{не}не бучиће, Дуздалека кет су га угледали* и сл. (Исто: 365, 447).

Поред дијалекатске грађе, за синхронијска и дијахронијска проучавања овог питања може бити драгоцен и фолклористичка и књижевноуметничка грађа. Тако, овакав се ред речи, са заменичким енклитикама испред глаголских, јавља у народним пословицама које је сакупио и објавио Ђ. Даничић (1871), пре свега из дубровачких рукописа. У народним песмама које је сакупио В. Караџић (1841) се такође уочавају неки примери с распоредом заменичких енклитика испред глаголске. Тако, у песми Крштење Христово стоји: Кум да *ми си*, Крститељу Јоване! (стр. 93, песма 202), а у песми Сестра брату зарукавље веже: Богом Сунце, богом брат да *ми си*! (стр. 165, песма 309). Уз ову песму стоји и Вуков коментар: „*Да ми си* – ово је мало по бугарски, а српски је обичније *да си ми*. Ову сам пјесмицу ја добио од онога Пироћанина од кога и ону 202 [...]” (Исто: 165). Песме су забележене од „учитеља Прока, родом из Пирота, с бугарске границе” (Исто: 93). Како је прва Вукова збирка лирских песама штампана 1841. год., може се претпоставити да је према тадашњим његовим

⁴ Аутор бележи још једну напомену о позиционирању глаголске енклитике *бих*, *би*, а то је да она стоји често на почетку реченице или појединих реченичних делова (Милетић 1940: 598).

⁵ Отуда се према примерима овог типа мора имати посебна пажња, утолико пре што је постпозиционирана заменичка енклитика у вредности посесивног датива широко заступљена балканистичка црта.

увидима у језичке прилике на нашим просторима ову појаву везивао само за крајњу источну периферију, па ју је и оценио као „бугаризам”. Реч је, међутим, о архаичним фолклористичким формама и изразима који по логици ствари чувају и пуно језичких архаизама, укључујући и оне из области реда речи.

Заменичке енклитике испред глаголских бележимо и у народним приповеткама с почетка двадесетог века у области Лесковца: тој *ти* су арам / тој *ти* су алал (Ђорђевић 1988: 294), а овакав распоред енклитика јавља се и у књижевноуметничким текстовима, нпр. у прози Ст. М. Љубише (1964): све *нам ће* се преокренути (137).⁶

3. МОДЕЛИ ЛИНЕАРИЗАЦИЈЕ ЕНКЛИТИКА С ДИЈАХРОНИЈСКОГ ГЛЕДИШТА

Положај заменичких енклитика испред глаголских је позната архаична особина линеаризације енклитика у српском језику. Још је П. Ђорђевић истацао, говорећи о правилима груписања енклитика, да се, када се заједно нађу заменичка и глаголска енклитика, глаголска енклитика увек смешта испред заменичке, осим глаголске енклитике *је*, која долази иза заменичких енклитика (Ђорђевић 1898: 224). Аутор је имао сазнања да се редослед заменичка + глаголска енклитика може наћи у старијим рукописима, те да је одлика старијег стања у линеаризацији (Исто). Такав ред енклитика је уобичајен и код старијих писаца, нпр. код Хваранина П. Хекторовића (Младеновић 1968)⁷, или код Дубровчанина М. Држића (исп. Решетар 1933). Тако, роман Дундо Мароје обилује примерима с оваквим, старијим типом реда речи, нпр.: Смијешно *ти би* било; жене лијепе које *ју ће* гледат и ви добри који *ју ће*те слушат; комедија *вам ће* сама ријет; узет *те ће* велики враг; разумио *ме си*; итд. (Држић 1968: 24, 26, 34, 44).

Анализирајући конституисање система енклитика и система енклитичких низова у српском језику од XII до XVIII века, С. Павловић запажа да је „старији модел линеаризације енклитика – по коме се енклитике у енклитичким низовима нижу према старости (старије енклитике долазе испред млађих) – замењен [...] новим моделом по коме глаголске енклитике (осим облика *је*) претходе заменичким енклитикама [...]” (Павловић 2013: 345). У старосрпском систему је прва позиција међу енклитикама припадала енклитици *ли*, затим

⁶ У књижевноуметничкој и фолклористичкој грађи овакав ред речи захвата и примере са синтетичким футуrom, укључујући различито позиционирање инфинитива у њему (исп. све *нам ће* се преокренути : а *дат’ ти ћу* на јесен *brava*).

⁷ Исп. примере које наводи А. Младеновић: *ја ти ћу казати, жал ми ће бити, која му су мила, прошли га смо и видели досту*, итд., уз констатацију да се Хекторовићев језик „odlikuje redovno arhaičnim redom enklitika: *zamenička + glagolska*” (Младеновић 1968: 136–138).

следе аористне енклитике глагола *бити*, па дативне енклитике, акузативне енклитике, и последње – презентске енклитике глагола *јесам/хмети*. „У стандардном српском језику успостављена је нова хијерархија енклитичких низова: 1) реченична енклитика *ли*, 2) глаголске енклитике, 3) дативске енклитике, 4) акузативне енклитике, 5) генитивне енклитике, 6) повратно *се* и 7) глаголски енклитички облик *је* [...]”. Кључна разлика између полазне и нове хијерархије у енклитичким низовима јесте померање заменичких енклитика – укључујући и повратно енклитичко *се* – иза презентских енклитика глагола *јесам* и *хмети*, осим у случајевима када се ради о енклитичком глаголском *је*, које до данас остаје у финалној позицији енклитичког низа” (Исто: 350, исп. 1). Утврђено је и да су се заменичке енклитике померале у различито време и различитим интензитетом. Тако је у Држићевом језику (XVI в.) старија линеаризација енклитика доминантна, што и наши примери бележе. За паштровске исправе, које су у XVI и XVII веку имале потпуно стабилну старију линеаризацију енклитика, Павловић показује да је у њима у XVIII веку дошло до интензивног померања енклитика. Можда није случајно што је само један пример забележен у ексцерпираном делу Ст. М. Љубише (в. 2), који је управо из Паштровића.

Представљајући ред речи код Ивана Анчића, босанског писца из друге половине XVII века, С. Марковић уочава колебање у месту заменичке и глаголске енклитике када се нађу једна до друге (Марковић 1961–1962: 208). За нови ред речи аутор бележи знатно више примера у футуру него у перфекту, а то није случајно. Како Марковић преноси, још је М. Решетар закључио да се у старом дубровачком говору „*novi red počeo najpre pojavljivati u futuru [...] budući ... da se je u futuru rano počelo nekako zaboravljati značenje krnjastog oblika ću, ćeš itd., koji je sve više ... pristajao uz infinitiv kao pravi nastavak*” (Исто).⁸ Поред тога, од укупног броја потврда с новим редом речи „*pada u oči veliki broj primera sa povratnom zamenicom se i ne bi bila neopravdana pretpostavka da je u ovom procesu menjanja reda reči ova zamenica imala izvesnog uticaja*” (Исто: 209). О хронологији померања заменичких енклитика говори и С. Павловић, такође истичући да се прво померало повратно енклитичко *се* (Павловић 2013: 353).⁹

Свакако није случајно ни што су наши примери забележени у рубним деловима српског језичког простора, јер је познато да периферија много боље чува архаизме у односу на центар језичке територије. Ипак, с обзиром на уочене

⁸ Можда нису без значаја ни фонетски разлози за овакву промену. У неким примерима, као у примеру забележеном код М. Држића – *узет те ће велики враг*, гласовна подударност завршетка крњег инфинитива и почетка енклитичке заменице која му следи доводе до фонетског упрошћавања оваквог гласовног склопа на морфемском споју, па и могућих нејасноћа у комуникацији (**узете ће велики враг*).

⁹ Л. Зима бележи да је заменичка енклитика стајала испред глаголске и у старој чакавштини (*Vidio ga sam u veliku veselju, Mila mi s' i draga, Grad mi će pobiti vinograd, Jer se si lipotom oholila*), а ретко је заменичка енклитика следила за глаголском (*ljubili su se, Vasda sam te [...] poštova', Vratio sam ju*) (Зима 1887: 64–65, исп. фус. 4).

разлике у анализираној грађи – архаична линеаризација у зетским говорима у вези с енклитикама *бих*, *би* (...), а у призренско-тимочкој дијалекатској области у вези с енклитикама *сам*, *си* (...), и *ћу*, *ћеш* (...) – очигледно је да се не чувају све врсте архаизама у свим периферијским говорима подједнако. Тако, у призренско-тимочкој зони, познатој по архаичним језичким цртама на појединим језичким нивоима, помоћни глагол *бити* у потенцијалу има позицију испред заменичке енклитике, као у примерима: *Да било још máло пóвискок, мéтак би га погоди́ја* (Призрен, Реметић 1996: 539); *ја би се крсти́л с лéву руку* (Понишавље, Ћирић 1999: 238); *а ја би се пожали́ла код њу́* (Бучум и Бели Поток, Богдановић 1979: 170). Да је глагол *бити* у потенцијалу у призренско-јужноморавској (и у косовско-ресавској) дијалекатској зони рано прешао у положај испред заменичких енклитика може нам посведочити и познати Закон о рудницима Деспота Стефана Лазаревића, тј. његов препис из XVI века,¹⁰ у коме је грађење потенцијала исто као и у савременом стандардном језику, тј. глаголска енклитика стоји испред заменичке (Јовић 1968–1969: 434).¹¹ Насупрот томе, на једној другој српској језичкој територији, у прози Марина Држића из истог периода, бележи се глаголска енклитика *би* иза заменичке (*Смијешно ти би било*).

4. О ЈЕЗИЧКИМ ПАРАЛЕЛАМА У МЕЋУСОБНО УДАЉЕНИМ (/РАЗДВОЈЕНИМ) ДИЈАЛЕКТИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА: (СТАРО)ЦРНОГОРСКО–(СТАРО)СРБИЈАНСКИ ПРАВАЦ

Одређене језичке паралеле могу се препознати и у међусобно удаљеним дијалектима српског језика, у дијалектима који нису у непосредном контакту. Познати су, тако, структурални паралелизми, тј. балканизми, у деловима банатских и призренско-тимочких говора, везани нпр. за проклитичку употребу енклитика (в. Ивић 1990, Милорадовић 2015). Поред балканистичких иновација, које се јављају као резултат међујезичке интерференције, и заједничке архаичне језичке црте се бележе у међусобно удаљеним дијалектима српског језика, највероватније најпре као последица њиховог периферијског положаја.

У науци је одавно указано на одређене заједничке особине говора српског језика на југу (зетски говори) и југоистоку (призренско-тимочки говори) (в. нпр. Вујовић 1967, Пешикан 1971, Пешикан 1979, Собољев 1997, Радић 1993).

¹⁰ Д. Јовић је анализирајући овај споменик оценио да се у њему јављају косовско-ресавске и призренско-јужноморавске језичке црте (Јовић 1968–1969: 454).

¹¹ Из половине 16. века и „са гла јужне Србије” потиче и *Хиландарски медицински кодекс* (тј. његов препис), у којем „има примера прегруписавања енклитика у духу народног језика” (Јовић 2011: 262), па се, поред старијег распореда заменичка енклитика + глаголска енклитика, бележи и њихов новији распоред (Исто).

Овде је уочен низ заједничких језичких особина, како на плану фонетике (нпр. чување полугласника) и морфологије (енклитички облици заменица у дативу и акузативу множине), тако и синтаксе (ред речи, удвајање заменица) и, наравно, лексике. Међу заједничким особинама ових периферијских говора има оних које одсликавају старије стање у језику те представљају архаизме, као што има и одређених иновација, које нису својствене свим дијалектима српског језика.¹² Претпоставља се да су бројне заједничке језичке црте у јужним и југоисточним говорима Црне Горе, с једне, и призренско-тимочким говорима, с друге стране, настале као резултат њихових чвршћих међусобних веза у прошлости, вероватно преко северноалбанских области. Наиме, познато је да је „северна Арбанија [...] била кроз дуга времена средњег века саставни део Зете и Скадар је био престоница западне српске државе” (Цвијић 2000: 217). Зна се и да је у некадашњој трговини „један од најважнијих био зетски пут, који је од Призрена кроз Пилот водио за Скадар. Дуж њега настају миграције Срба и око њега се врши србизирање Арбанаса” (Исто). Л. Вујовић говорећи о мрковићком говору наводи да је ова зона, поред осталог, карактеристична и по „вјероватном додиру са некадашњим српским говорима сјеверне Албаније и преко њих са говорима околине Призрена” (Вујовић 1967: 171). И М. Пешикан истиче да се на основу материјала из говора Црмнице може претпоставити „избијање неких старосрбијанских изоглоса на скадарско приморје” (Пешикан 1971: 248), као и да подаци из мрковићког говора „несумњиво доказују такав правац пружања некадашњих говорних типова” (Исто). У науци се претпоставља да су извесна подударана између призренско-тимочких и зетских говора старијег порекла, настала из узајамних и непосредних веза ова два ареала из периода пре последње фазе средњовековне Зете (Исто). Канијим арбанашким миграцијама према северу јединство ове српске етничке области биће разбијено.

Заједничке особине староцрногорских и призренско-тимочких говора могу се, дакле, с аспекта савременог стања, тумачити њиховим периферијским положајем. Ипак, имајући у виду постојање некада компактне словенске области у северној Албанији, као и важних трговачких путева који су вековима повезивали делове Црне Горе с Косметом, чини се да је на очување њихових заједничких особина могла утицати и некадашња њихова веза.¹³ А она се управо испољавала у области северне Албаније.

¹² Зетски говори ипак не спадају у високо балканизоване говоре, иако ни они нису имуни на балканистичке утицаје.

¹³ Поред архаичног распореда заменичких енклитика испред глаголских, у обе анализиране зоне бележимо још један атипичан ред речи, с положајем енклитичког облика глагола хтети иза конструкције *да + презент* (тип *да идем ћу*) (в. Огњановић 2019).

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Анализом енклитичких низова у дијалектима српског језика, у појединим је говорима уочен старији модел линеаризације, према коме заменичке енклитике долазе испред глаголских. Овакав распоред енклитика се бележи у деловима зетских говора (Црмница, Љешанска нахија, Зета итд.), и у јужним областима призренско-тимочке дијалекатске зоне (Ђаковица, Призрен, Гора, Летница, Лесковац). Ипак, међу забележеним примерима постоји разлика, јер је у поменутих зетским говорима овакав ред речи заступљен у вези с глаголском енклитиком *бити* у потенцијалу (*он ти би река, ако се би оженијо*), док се у призренско-тимочким говорима бележи с енклитичким облицима глагола *јесам* (углавном у презенту) и *хтети* (у аналитичком футуру) (*два му су сина женета, мало ти ће донесе*). Овакав ред речи је забележен и у говору Галипољских Срба (*крила му су искришети*), али само у примерима са заменичком енклитиком у посесивном дативу, која у овим говорима иначе има фиксирану позицију иза именице чије припадање одређује. Етнографска и књижевноуметничка грађа показује сличан ареал распрострања. Примери старијег модела низања енклитика јављају се у делу Ст. Митрова Љубише, за кога је познато да је често настојао да што верније прикаже народни језик свог паштровићког краја (Деретић 1983: 377). Овакав ред речи је регистрован и у етнографској грађи, нпр. у пословицама које је Ђ. Даничић сакупио претежно из дубровачких рукописа, затим у песмама које је сакупио В. Караџић, и то у оним забележеним од једног „Пироћанина”, као и у приповеткама и предањима из лесковачког краја, које је сакупио Д. Ђорђевић (1988). Код старијих је писаца (нпр. М. Држића) положај заменичких енклитика испред глаголских уобичајен.

Познато је у науци да периферија, удаљена од језичког средишта, из којег најчешће крећу иновације, обично боље чува старије стање у језику. На везе између староцрногорских и призренско-тимочких говора, који показују низ заједничких особина, у науци је одавно указано. Поред већ утврђених заједничких црта у овим говорима, које су истицане у радовима низа аутора (Ј. Вујовића, Д. Петровића, М. Пешикана и др.), забележена појава у реду речи у овим ареалима иде у прилог још једне паралеле.

ИЗВОРИ

Даничић (прир.) **1871**: Gjura Daničić, *Poslovice*, Zagreb, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, 1996 (репринт).

Држић **1968**: Марин Држић, *Дундо Мароје*, Београд: Просвета.

Ђорђевић 1988: Драгутин М. Ђорђевић, *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области*, Београд: САНУ.

Караџић 1841: Вук Ст. Караџић, *Српске народне пјесме*, Београд: Нолит, 1975.

Митров Љубиша 1964: Стефан Митров Љубиша, *Пучко краснорјечје*, Титовград: Библиотека Луча.

ЛИТЕРАТУРА¹⁴

Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока, Српски дијалектолошки зборник*, XXV.

Вујовић 1967: Лука Вујовић, Један периферијски староцрногорски говор (Мрковићи) у свјетлости историје језика, међудијалекатских и међујезичких појава, *Наш језик*, н. с., књига XVI, св. 3, 171–192.

Деретић 1983: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Нолит.

Ђорђевић 1898: Петар П. Ђорђевић, О реду речи у српском језику (приступ на академијска беседа П. П. Ђорђевића, говорена на свечаном скупу С. Кр. Академије 4. фебр. 1896, *Глас Српске Краљевске Академије*, LIII, Београд, 165–231.

Ђуровић 2000: Радосав Ђуровић, *Летнички говорни тип*, Врање: Филолошки факултет Приштина.

Зима 1887: Luka Zima, *Некоје, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Ивић 1957: Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, *Српски дијалектолошки зборник*, XII.

Ивић 1990: Павле Ивић, Балканизми у настајању у српским говорима Баната, у: *О језику некадашњем и садашњем*, Београд: Бигз – Јединство, 189–198.

Јовић 1968–1969: Душан Јовић, О језику „Закона о рудницима” Деспота Стефана Лазаревића, *Јужнословенски филолог*, XXVII/3–4, 365–455.

Јовић 2011: Надежда Јовић, *Језик Хиландарског медицинског кодекса*, Ниш: Филозофски факултет.

¹⁴ Референце наведене у Литератури су нам често уједно биле и извори. Познато је да се нпр. у едицији Српског дијалектолошког зборника као прилог уз монографске описе говора углавном наводи и дијалекатска грађа (примери слободног говора), која нам је послужила за анализу.

- Марковић 1961–1962:** Svetozar Marković, Међусобни положај глаголских и заменичких енклитика у језику Ивана Анчића (bosanskog pisca II polovine XVII veka), *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, IV–V, 207–210.
- Милетић 1940:** Бранко Милетић, Црмнички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, IX.
- Милорадовић 2015:** Софија Милорадовић, Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси, *Gwary Dzis* – vol. 7, Poznań, 71–82.
- Младеновић 1968:** Aleksandar Mladenović, *Jezik Petra Hektorovića*, Novi Sad: Matica srpska.
- Младеновић 2001:** Радивоје Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII.
- Огњановић 2019:** Сања Огњановић, О једном необичном реду речи у српским говорима – футурска конструкција типа 'да идем ћу', *Српски језик*, XXIV, 537–547.
- Павловић 2013:** Слободан Павловић, Конституисање система енклитика у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, 346–355.
- Пешикан 1965:** Митар Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *Српски дијалектолошки зборник*, XV.
- Пешикан 1971:** Митар Пешикан, Око мрковићких рефлекса јата, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XIV/1, 243–251.
- Пешикан 1979:** Митар Пешикан, Један општи поглед на црногорске говоре, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXII/1, 149–169.
- Пипер и др. 2005:** Предраг Пипер (ур.), Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика – проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Поповић 2004:** Љубомир Поповић, *Ред речи у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Радић 1993:** Првослав Радић, О српско-македонским лексичким паралелама, *Јужнословенски филолог*, XLIX, 113–136.
- Реметић 1996:** Слободан Реметић, Српски призренски говор I (гласови и облици), *Српски дијалектолошки зборник*, XLII.

Решетар 1933: Milan Rešetar, Jezik Marina Držića, *Rad JAZU*, 248, Zagreb, 99–240.

Собољев 1997: Андреј Собољев, О синтакси јужноцрногорских и источно-србијанских говора са гледишта балканологије, у: С. Реметић (ур.), *Дани српскога духовног преображења*, IV, *О српским народним говорима*, Деспотовац: Народна библиотека Ресавска школа, 9–20.

Стевановић 1950: Михаило Стевановић, Ђаковачки говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XI.

Ћирић 1999: Љубисав Ћирић, Говори Понишавља, *Српски дијалектолошки зборник*, XLVI.

Ћупић 1977: Драго Ћупић, Преглед главнијих особина говора Зете, *Јужно-словенски филолог*, XXXIII, 265–283.

Цвијић 2000: Јован Цвијић, *Антропогеографски и етнографски списи*, Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства.

ÜBER EINE ART DER ENKLITISCHEN LINEARISIERUNG IN SERBISCHEN DIALEKTEN

(Die Art: *Crne ti su oči*)

Resümee

In der serbischen Standardsprache haben die Enklitika eine streng festgelegte Reihenfolge, so dass die pronominalen Enklitika die verbalen Enklitika folgen (mit Ausnahme des verbalen Enklitikons *je*). Im Gegensatz zu diesen Regeln werden in den Dialekten Beispiele von pronominalen Enklitika, die vor verbalen Enklitika positioniert sind, aufgezeichnet. Diese Art der Linearisierung erkennt man im Prizren-Timok Gebiet (Đakovica, Prizren, Letnica, Gora), aber auch in alten montenegrinischen Dialekten (Crnica, Lješanska nahija, Zeta usw.) und in den Auswandererdialekten der Galipolje-Serben. Die Position der pronominalen Enklitika vor den verbalen Enklitika stellt ein Bild der älteren Art der enklitischen Linearisierung dar, wobei das Alter die entscheidende Rolle spielt – die älteren Enklitika kamen vor den jüngeren. Da bekannt ist, dass die Peripherie in Bezug auf die zentralen Bereiche eines Sprachgebiets das Altertum besser bewahrt, wundert es nicht, dass diese Wortstellung in marginalen serbischen Dialekten aufgezeichnet ist.

Schlüsselwörter: serbische Sprache, Linguographie, Syntax, Linearisierung, Cluster, Archaismen, sprachliche Peripherie.

Sanja P. Ognjanović

Прилог:
Пунктови забележених заменичких енклитика у положају испред
глаголских (осим у вези с глаголском енклитиком је) на делу српског
језичког простора

